

foglalkoznak, akkor azoknak az adott viszonyokhoz mért konkrét formulázása nem lesz tulságosan nehéz. Ez különben minden oldalú megvitatást is igényel; s ha most e jelentés keretében akarnánk a részletekre kiterjedő javaslatokat tenni, eljárásunk annak a komolyságnak hiányáról tanuskodnék, a melylyel ezt a megmérhetetlen fontosságú, messze kiható és bonyolult tárgyat tekintjük és mások által is felkaroltatni kívánjuk . . . . .

GAAL JENŐ.

A LONDONI MAGYAR KULTURÁLIS KIÁLLÍTÁS ÉS TANULSÁGAI.

(Második, befejező közlemény).

A tizedik fülke (Appliances for Geographical and Historical Instruction) magában foglalta a földrajz és történelem tanítására szolgáló taneszközöket. Magyarország domborművű hatalmas térképe egy egész nagy falat foglalt el, a többi falakon a Magyar Földrajzi Intézet földrajzi és történelmi térképeinek teljes gyűjteménye, éggömbje és különböző nagyságú földgömbjei, plasztikus modell a dobsinai jégbarlangról, melyet más területen mint külön látványosságot mutatott be a kiállítási igazgatóság, aztán tájképek, néprajzi viseletek és életképek fényképei annyiféle vonzó és tanulságos alakban és kiállításban adtak honismertető tájékoztatást hazánkról. Valószínűleg ennek a díszes fülkének a hatása alatt állhattak azok az ujságok, melyek «Happy Hungary» (Boldog Magyarország) felírással kezdték hazánkat dicsőítő cikkeiket. A fülke közepén a klasszika filológia oktatására szolgáló ostromszerek és más eszközök voltak festőileg csoportosítva. Ezeket a budapesti református és az V. és VII. kerületi István-úti gimnáziumok állították ki. Ezekről egy angol lap «School Guardian, jun. 20.) így elmélkedik: «Az earls-court-i kiállítás, mely Magyarország tanügyének van szentelve, a tanítási módszer gyakorlati alkalmazása tekintetében szembeszökő ellentétet (striking contrast) mutat a magyarországi iskolák és a mieink közt. A magyarok rendkívüli érzékkel bírnak a tanítás értékesítésére nézve, ahol csak lehet szemléltetővé teszik azt természetes eszközökkel. Azokban az esetekben, ahol az eredeti tárgyak nagyságuknál és magas áruknál fogva meg nem szerezhetők vagy gyakorlatilag nem alkalmazhatók, hű modelleket készítenek és használnak fel e célra. Például az ábrázoló mértant, melyet a kezdők rendszeresen igen nehezen tudnak felfogni, a modellek egész sorával teszik érthetővé. Az iskolás fiúnak Julius

Cæsar bevezető tanítását katapulták, mozgó tornyok és más ostrom-eszközök modelljeivel teszik világossá, melyek, ha csak egyszerűen olvasnának róluk, neveknél nem volnának egyebek. A magyaroknak ezt a gyakorlatias tanítását igen világosan feltünteti az carls-courti kiállítás. Az egész magyar tanítási rendszert valóban nagyon világos áttekinthetőség jellemzi.»

A tizenegyedik fülke (Literature) kiállítása több tekintetben egyike volt azoknak, melyből az angol nép kulturánk magas színvonaláról leginkább szerezhetett meggyőződést. Tudományos Akadémiánk, a Kisfaludy- és Petőfi-Társaság, a Franklin és Athenæum, a Szt. István-Társaság, Hornyánszky, Rákosi Jenő, Légrády, Pallas, Révai, Singer és Wolfner, a kir. Magyar Természettudományi Társaság kiadványaink színe-javát rendelkezésre bocsátották. Az egész fülkét betöltötte a gazdag anyag, mely díszes könyvszekrényekben és vitrinákban volt elrendezve. A falakat nagy államférfiaink, íróink, költőink arcképei és Kölcsey Hymnusza hangjegyekben és szövegével díszítették. A magyar remekírók teljes kiadásai, többféle alakban, tudományos és egyéb művek gazdag irodalmunkról tettek tanúságot. Külön szekrényt töltöttek be az angol irodalom azon termékei, melyek magyar nyelven jelentek meg. Ezekről dr. Gyulai Ágostnak «Bibliography of English Authors Works translated into Hungarian Language (1620—1908)» című könyvészeti műve számolt be, mintegy 644 cím alatt. Az angolok e szekrényben együtt látva szépirodalmuk remekait, a tudomány minden ágában, történelemben, nyelvészetben, földrajzban, bölcsészetben, társadalomtudományban, jogi és természettudományban, theológiában megjelent jelesebb műveiknek magyar fordításait, ékesen szóló bizonyítékait látták ebben a nemzetük és irodalmuk iránti hódolatunknak és a magyar nép szellemi szükségleteinek. A nagy Shakespeare egymaga külön szekrényt foglalt el, magyar nyelven megjelent műveivel többféle fordításban és kiadásban. Mikor ezeket látták és hallották, hogy Shakespeare nemely műveinek olvasása kötelezően van elrendelve iskoláinkban, amit iskolai kiadásaink felmutatásával bizonyítottunk, mikor hallották, hogy nemzeti színházunk deszkáin állandóan színen van Shakespeare s látták a Shakespeare-darabok múlt századbeli színlapjait, melyeket a Nemzeti Színház bocsátott rendelkezésünkre s hallották, hogy tanulóifjúságunknak külön Shakespeare előadásokat tartanak mérsékelt árakkal, s látták, hogy van magyar Shakespeare-tárunk is, kalapot emelve fejezték ki tiszteletüket s azt mondták: «Ennyire mi még nem vagyunk a Shakespeare-kultuszban, valóban pirulnunk kell a magyarok előtt.» A Shakespeare-kultuszról hazánkban dr. Gyulai Ágostnak «Shakespeare in Hungary» című füzeté adott tájékoztatást az angol

közönségnek. Shakespearevel egy szekrényben, tőle jobbra Jókait, balra Petőfit mutattuk be. E három szellemóriás szobrai állottak díszül a könyvszekrényen. Jókai százkötetes kiadása mellett foglalt helyet némely művének angol fordítása. Nagy regényírónkat majdnem minden intelligens látogató mint ismerősét említette. Petőfi neve kevésbé volt ismeretes, habár az angol irodalomban kétféle fordítását bírják. Bámulattal hallották róla, hogy már harmincnégy nemzet nyelvére vannak egészben vagy, részben lefordítva költeményei. Gineverné Győri Ilona lendületesen és meleg érzéssel írt füzetben ismertette nagy lantosunkat. Díszműveink kiválóbbjai, mint a magyar könyvnyomás remekei, pompás illusztrációkkal díszítve, külön üveges szekrényekben voltak kiállítva. Az irodalmi fulke homlokfalait magyar festőművészeink képeinek színes reprodukciói ékesítették, hogy művészi keretet adjanak annak a kis szentélynek, mely irodalmunk szellemi tárházát magában foglalta.

A tizenkettedik, mint utolsó fülkében, (Presse) az összes időszaki sajtótermékek voltak kiállítva. A főfalon a Budapesten magyar nyelven megjelenő összes napi és hetilapok, összesen 444, egy másik falon a magyar nyelven megjelenő összes vidéki lapok, számra 580 és a harmadikon más (összesen 10) nyelven megjelenő összes lapok, számra 213, voltak felaggatva. Ez utóbbiakból angol nyelven volt egy, francia nyelven ugyancsak egy, német nyelven 132, tót nyelven 25, román nyelven 24, szerb nyelven 14, horvát nyelven hat, olasz nyelven hat, görög nyelven egy és végül héber nyelven három. Asztalokon elhelyezve kiállítottuk az összes folyóiratok egy-egy példányát (számra 265). Ezekből magyar nyelvű 221, német 16, román 12, tót 11, szerb 4 és héber 1. A sajtó grafikonja, melyen a sajtótermékeknek évről-évre való szaporodása és a postán naponként szétküldött lapok száma van feltüntetve, számilag mutatta ki a magyar sajtónak messze túlszárnyaló felsőbbségét. Az 1906-ik évben a magyar posta 152,580,000 hírlapot szállított naponként szerte Magyarországon. Ebből 67·78% volt magyar, 19·45% német, 3·69% horvát, 3·09% tót, 2·49% román, 1·57 százalék szerb, míg a többi más nyelveken megjelentek alig 1%-ra rúgtak. A magyar kulturának ez a különleges dokumentuma, mely az önkénytes szellemi táplálék szükségletének a megnyilatkozása, egyrészt a nagy tömeg egyszerű kíváncsiságának a kielégítésére szolgált, másrészt a gondolkodni szerető intelligens résznek bő anyagot adott a kulturánkról való elmélkedésre.

Volt már alkalmam az egyes kiállítási tárgyak ismertetése során idézni az angol sajtó véleményét. Még egy pár lapnak általános értékű észrevételeit kívánom itt bemutatni. A Morning Post, mely egyáltalán gyakrabban cikkezett kiállításunkról, június 12-iki számá-

ban behatóan ismertette tanügyi intézményeinket, így folytatja: «Vannak gazdasági iskolák is, melyekben különféle kézimunkákkal foglalkoznak. Helytelen volna azt mondani, hogy a magyar kiállításban bemutatott tárgyakkal nem tudnak versenyre kelni a mi országunkban. A munkák egyik ágában sem tudnak nagyobbat felmutatni, mint a mi iskoláink ugyanazon korbeli gyermekei, kivéve talán ipariskoláikat, de összehasonlító tanulmányozás szempontjából mégis felette érdekes látni intézményeiket. A tanulók testi egészségének gondozására nagy figyelmet fordítanak. Minden intézetnek van iskolaorvosa és a felső osztályokban kötelező az egészségtan tanulása. Érdekes az, hogy Shakespeare magyar fordításával minden iskolában találkozunk s hogy a budapesti Nemzeti Színházban hétfői napokon külön ifjúsági előadásokat tartanak mérsékelt árakkal, s jobbára shakespearei színdarabokat adnak ilyenkor. Beható tájékozódást nyerhetünk itt a tanítók tanképesítéséről is, mely rendszer teljesen eltérő a mienktől, amennyiben az elemi és felsőbb iskolák tanítóképzése teljesen elkülönítve történik.» A Pall Mall Gazette (jun. 12-iki számában) többek között ezeket mondja: «A magyar iskolák egy érdekes tulajdonsága, hogy összes taneszközeik, modellek és más felszereléseik Budapesten készülnek. Növényeket, állatokat, rovarokat pedig a tanulók maguk is gyűjtögetnek. Rendkívül érdekes a nőikézimunka osztály. Festett és berakott bőrmunkáik igen finomak.» Egy más lap következőleg ír: «Tanítóknak, tanároknak és mindazoknak, kik a tanügy iránt érdeklődnek, meg kellene látogatni a magyar kiállítást, mely tele van érdekes dolgokkal».

A Times (augusztus 10-iki száma) többek között így méltatja kulturális osztályunkat: «A Princes Hallban a Közoktatásügyi Kormány egy nagyon teljes és igen érdekes kiállításban mutatja be a mindenfokú iskolákban folyó munkát. A tanügy iránt érdeklődő a kiállításban nyomon tanulmányozhatja a magyar gyermek haladását a gyermekkerttől, elemi iskolától fel az egyetemig. Eltekintve a tanulók kézimunkáitól, a tanszerektől és iskolai gyűjteményektől, van a fényképeknek hatalmas sorozata, mely az ifjú népet bemutatja játékokban és munkában az iskolai pálya minden fokozatában. Ép úgy dolgoznak és játszanak, mint ahogy iskolás fiúk és leányok szoktak otthon és iskolában az egész világon. De mindazonáltal világos az, hogy a tanítási módszert, a szervezés tökéletességét és sikerét illetőleg a mi tanférjaink sokat tanulhatnak Magyarország példájából. A tudományos és művészeti oktatás, úgy látszik, a tökéletesség legmagasabb fokára emelkedett, aztán van egy különösen vonzó csoportja a Képzőművészeti Főiskolának, rajzokból, festményekből, szobrocskákból és egyéb művészeti tárgyakkól. Az angol írók munkáinak

egy nagy gyűjteménye van ott magyar nyelvre fordítva, mely azt bizonyítja, hogy a magyarok nemcsak Shakespearet, hanem az angol irodalom prózai és költői mestereinek munkáit is ismerik és becsülik.»

A Daily News (jun. 12. száma) hosszan méltatva kiállításunkat, annak legérdekesebb részeül a gyógy-pædagogiai csoportot magasztalva, így végzi cikkét: «tanférfiak és a tanügy iránt érdeklődők valahogy el ne mulasszák a magyar kiállításnak ezt a legérdekesebb osztályát meglátogatni.»

Volt is bőven részünk látogatókban, különösen szakemberek jöttek kisebb-nagyobb csoportokban, minden rendű és fajú iskolák tanítóit Londonból és a vidékről. Ezek számára külön időt kellett kitézünk, hogy őket együttesen kalauzolva, nekik a kiállítást magyarázva bemutatassuk.

Ritka érdeklődést és komoly kíváncsiságot tapasztaltunk a látogatók részéről, akik kiállítási tárgyainkat behatóan tanulmányozták, kérdéseikkel minden irányban felvilágosítást, magyarázatot, útbaigazítást kértek.

Igazi élvezetet szereztek nekünk érdeklődésükkel, mert kérdéseik révén mi is közelebről megismerkedtünk intézményeinkkel. Különösen sok szó esett részükről a vallásoktatás mikéntjéről, mert ezzel a kérdéssel, ennek megoldása módjával régóta sikertelenül foglalkoznak a törvényhozásban és szakkörökben. Csodálkoztak azon, hogy nálunk olyan egyszerű és helyes módját találtuk a megoldásnak. A School Guardian hosszabb cikkben érdekesen fejtegetvén tanügyi intézményeinket, s ezek sorában különösen a vallásoktatás tárgyában tett intézkedéseket is, tréfásan azt kérdi Runciman úrtól, aki a kérdés megoldását lehetetlennek tartja: «Could not Mr Runciman pay a visit to Hungary in the vacation? (Nem tehetne-e Runciman úr a szünidő alatt látogatást Magyarországon?) A Christian World (junius 11-iki száma) ugyancsak e kérdést tárgyalja, nem mint az előbbi a humor hangján intézi el a kérdést, hanem keményen támadja az intéző köröket és egyéneket. Elmondja, hogy mily nehéz az állam főfelügyelete Magyarországon, ahol nemcsak vallási, de faji és nyelvi nagy differentiak is vannak, s a vallásoktatás kérdése mégis szépen meg van oldva. Cikkét így végzi: «Ha az együtterzést meglehet őrizni Magyarországon, a faji és vallási nagy differentiak mellett, nem tarthatjuk azt lehetetlennek a mi államunkban sem. Mi intést vehetnénk Magyarországtól és büntetnünk kellene azokat, akik a békét megzavarják.»

Látogatóink voltak nemcsak Angliából, hanem tömegesen jöttek át Amerikából, aztán Németországból, de legtöbben Francia-

országból és Belgiumból. Így kiállításunk nemcsak Nagybritániában és Írországbán, hanem ismeretessé lett más államokban is. Magas vendégekben is volt része kiállításunknak. Meglátogatta azt a Walesi hercegnő, aki május 29-én hosszan és látható érdeklődéssel nézegette osztályunkat. VII. Edward király július 23-ikán tisztelte meg kiállításunkat látogatásával és figyelmesen nézte végig érdekesebb csoportjainkat s nem egy kérdéssel mutatta ki érdeklődését és rokonszenvét Magyarországra iránt.

Hazánkból nem jöttek oly nagy számmal, mint várni lehetett volna. Legtöbbször voltak hazulról látogatóink a magyar gazdák kirándulásával, az olympiai játékok idején és a moral-pædagogiai kongresszus alkalmával, melyen huszan képviseltük hazánkat és a magyar tanügyet. Jelen voltak: Gaál Jenő főrendiházi tag, aki Apponyi minisztert is képviselte, Giesswein Sándor, kanonok és képviselő, Fináczy Ernő egyetemi tanár és társaságunk elnöke, Kármán Mór, Gopcsa László osztálytanácsos, Geöcze Sarolta, Schneller István kolozsvári egyetemi tanár, Sebestyén Károly tanár, Szabó Aladár pesti ref. lelkész, Bokor József, Waldapfel János, Finály Gábor tanárok, Gineverné Györy Ilona, Kármán Tódor dr., Farkas Géza és e sorok írója.

Ezek közül előadást tartottak: Gaál Jenő, Giesswein Sándor, Schneller József, Kármán Mór, Geöcze Sarolta, Gineverné. A tanácskozásban részt vettek hozzászólással: Fináczy Ernő, Bokor József, Waldapfel János.

A moral-pædagogiai kongresszus tagjai közül minden nemzetbeliek, vagy háromszázan, egy csoportban voltak künn megnézni kiállításunkat, melynek gazdagságáról, tartalmas és tanulságos voltáról nagy dicsérettel szóltak.

Legfontosabb volt ránk és ügyünkre Molnár Viktor államtitkár kiutazása, mert személyesen szerzett tapasztalást arról a munkáról, mely itthon az ő vezetése, irányítása és támogatása mellett jutott a megoldás stádiumába. A munka jó részének sikere az ő nevéhez fűződik és jól esett tapasztalunk, hogy annak sikeréről személyesen szerzett meggyőződést. Az angol lapok is siettek tudomást venni róla, hogy gróf Apponyi Albert miniszter úr képviselőjében is meglátogatta kiállításunkat az államtitkár úr, aki három heti künnléte alatt behatóan tanulmányozta nemcsak Londonnak, hanem vidékének is kulturális intézményeit, főbb iskoláit, Etont és Oxfordot. Tanügyi kormányunk képviselőjét a Standard meginterviewolta és hosszú közleményben részletesen számolt be az államtitkár úrral folytatott érdekes eszmecsereéről. Erről más angol lapok is tudomást szereztek és értékelték kijelentéseit.

A kulturális kiállításnak erkölcsi hasznosítására nagy fontossággal járt a tanügyi monografiának kiadása, mely ép oly gyorsan készült el, mint maga a kiállítás. Szász Károly osztálytanácsos szerkesztette az Education is Hungaryt, e kitűnő munkát, melynek egyes fejezetinek megírásáról a tanügyi kormány szakelőadói gondoskodtak. Minden cikk a legjobb kézből került ki, alapos tudás, a tárgynak legapróbb részletében való ismerete szól minden sorából, az egész könyv pedig tanügyünk minden ágát világosan megismerteti az olvasóval. Meg is becsülték azt érdeme szerint az angol sajtóban és szakkörökben. Az angol lapok méltatásából közlöm a következő sorokat. «Akik a magyar kiállítást megnézni kívánják — írja a Journal of Education augusztusi számában — nem tehetnek jobbat, mintha elolvassák a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter által most kiadott «Education in Hungary» című munkát, mely megismerteti azokat a kereteket, melyekben elhelyezkedett minden szakasza annak a nagy feladatnak, melynek megoldásán fáradoznak a tanügyi hatóságok, melyek élén gróf Apponyi Albert, a közoktatásügyi miniszter foglalja el tiszteletreméltó helyét. Nem lehet eléggé értékelni azt a buzgóságot és erélyt, mellyel ez az államférfiú leküzdötte a kérdés nehézségeit, szemben az államnak sajátos ethnografiai bonyodalmaival, melyben német, tót, oláh, szerb, rutén és horvát elemek vannak. Hogy a nagy akadályok dacára az oktatásügynek nagy nemzeti rendszere sikerrel kialakulhatott és végrehajtatott, a legnagyobb bizalmat biztosítja azok számára, akik további fejlődéséért felelősek s ez magában garancia ennek az országnak jövőjére nézve, mely már biztosította magának a megillető helyet a modern haladásban.» A Globe (jun. 17-iki számában) a nemzeti «Kékkönyv» angol fordításának nevezi a monografiát és tüzetesen adja foglalatát. Előbb láttuk, hogy egy tekintélyes szaklap egyenesen ebből a magyar kodexből vett idézetekkel leckézteti meg az angol közoktatásügyi minisztert, aki lehetetlennek mondotta annak a kérdésnek megoldását, hogy minden felekezeti tanuló a maga vallásából kaphasson oktatást az iskolában. A londoni tanítók egy másik lapban a magyar tanügyi monografiából idézett adatokkal felszerelt nyílt levélben fordulnak az angol törvényhozáshoz, hogy a Magyarországon meghonosult méltányossági elvek alapján rendezzék az ő nyugdíjügyüket. Azóta a mi tanügyi állapotainkat nem egy kérdésben hozzák fel reformjaik sürgetésében érvekkül. Ilyen mélyreható jelentőségűvé lett ez a kék könyv, melynek nagy értékét Apponyi miniszter is megismerve, azt magyar nyelven is kiadta és megküldötte iskoláinknak és tanügyi hatóságainknak, Angliában pedig minden iskolának, minden közkönyvtárnak, a kormány minden tagjának, főrendiháznak és képviselőháznak,

minden ujságnak és minden érdeklődőnek küldöttem belőle, hogy megőrizzék és vele maradandó emléket birják annak a magyar kiállításnak, melyet ők olyan sok jóakarattal, annyi rokonszenvvel, annyi dicsérrel és magasztalással halmoztak el.

Az előadottakból, azt hiszem, levonhatjuk mindenek előtt azt a tanulságot, hogy a londoni magyar kulturális kiállítást rendezni nemcsak nem volt elhibázott dolog, hanem ellenkezőleg becsülettel megállottuk vele helyünket és kulturánk ismertetésével hasznos szolgálatot tettünk a magyarság ügyének. A párisi kiállítás óta ez volt az első alkalom, hogy idegen állam előtt bemutattuk tanügyünket. Mindkét kiállításon elért sikereink csak biztatásul szolgálhatnak arra, hogy ha alkalom adódik, máskor és másut is felléphessünk idegen nemzetek versenyterén. Kulturánk ilyenét megismertetése csak becsületet fog szerezni államunknak és intézményeinknek. A rá fordított anyagi áldozat bőven meghozza gyümölcsét. Láttuk az angol lapokból vett idézetekből, hogy intézményeink megismeréséből mennyi tanulságot merítettek az angolok. Hogy mennyit fognak a tanultakból hasznukra fordítani, az az ő dolguk. Ismerve az angol nép szívós ragaszkodását a hagyományhoz, ami a közélet minden terén megnyilvánul, ismerve a szigetlakó britteknek a kontinentális államok népeitől elütő szükségleteiket, szokásaikat, élet és gondolkodás módjukat, ismerve azt a chauvinizmusukat, hogy a maguk dolgait tartják legjobbnak s csak a magukét pártolják és támogatják; azt hiszem nem csalódom abban a feltevésben, hogy a tapasztaltakból nem sokat fognak átvenni, meghonosítani. Striking contrastnak mondták, igen helyesen, az ellentétet a mi intézményeink és övéik között. Kitérőnek mondták a mi intézményeink szervezetét, a gondosan kidolgozott és szépen bemutatott kereteket. Ebben nekik teljesen igazat kell adnunk. Mi mintaszerűen tudunk mindent kidolgozni elméletben, papíroson. Nagy hibánk azonban, hogy a szép keretnek ritkán van megfelelő értékes tartalma, nem sokat törődünk vele, hogy amit szépen kidolgoztunk, olyan jól legyen végrehajtva a gyakorlatban is. Ha valami be nem válik, sokszor csak abból az egyszerű okból, mert időt nem adtunk neki, hogy sikerét kitapasztaljuk, azonnal hozzá fogunk a keretek javításához, bontogatunk, újra építünk, csak azért, mert szeretjük a hangzatos jelszavakat és szeretjük a kísérletezéseket, ok nélkül és meggondolatlanul. Úgy teszünk, mint a rossz gazda, aki ha földje nem hozta meg a kívánt termést, a régi léces kertet lebontja és csinál helyette vasrácsos kerítést s azt szépen kifesti, a helyett, hogy trágyázza és mélyebben szántana. Mélyebben kell szántanunk a szellemi munka, a tanügy, a kultura terén is. Ebben a tekintetben mi sokat, nagyon sokat tanulhatunk

az angoloktól. Az ő iskoláik szorosabb kapcsolatban állanak az élettel, a gyakorlati szükséglettel, mint a mieink. Szervezetük, rendszerük, tanításmódjuk sokkal egyszerűbb, de célszerűbb. Náluk nem a keret, a tartalom a lényeg. A mi ifjaink minden iskola fajban sokkal nagyobb encyklopedikus tudást kapnak, mint a brittek, de kevesebb nevelésben részesülnek, mint emezek. A mi iskoláinkban jóformán csak tanítunk, kevesebb gondunk van a nevelésre, ami erősebb oldala az ő iskoláiknak. Ennek az intenzív nevelésnek a sikere meglátszik az angol nép társadalmi életében, az öntudatos gentlemanlike fellépésben, érintkezésben, művelt modorban, a kölcsönös megbecsülésben, a legapróbb részletekig egyöntetű eljárásban a közélet mindennemű szokásaiban, viselkedésében. Ez megbecsülhetetlen értéke az angol embernek, aminek varázsa első érintkezésre meglepi és kellemesen hangolja az idegent, akinek angollal van dolga. A tanítás mértékére nézve is nagy az eltérés a két nemzet iskolái között. Angliában félannyi ismerettel beérik, de a tudást jobban mélyítik. jobban átvizsik a tanuló vérébe, mint nálunk, ahol nagyon is a felületen maradunk. Igaz, hogy az ő iskoláikban a nevelésre és mélyebben szántó tanításra kedvezőbbek a feltételek, mint nálunk. Osztályonként egy-egy tanár 20—25 tanulóval foglalkozik, törvényileg van kimondva, hogy csak 30 tanuló lehet egy osztályban, de 35-nél többet semmiesetre se szabad felvenni. Ennyi tanulóval aztán félannyi anyagot, mint nálunk, alaposan lehet feldolgozni, intenzíve mélyíteni és lehet sok időt nevelő oktatásra fordítani. Ez egyik titka az angol iskolák eredményes tanításának, nevelő munkásságának. Nekünk ezt a nagy tanulságot kellene az angoloktól megszívlelve hasznunkra fordítani s tudom akkor más kékét, tartalmilag is jó képét tudnók megrajzolni iskoláinknak. Amíg mi a zsufoltság kérdésén, a magyar iskolák ezen alaphibáján, nem segítünk, addig iskoláink nem lesznek igazán jók, talán jól festenek a papíron, kiállításban, idegenek előtt, akik csak a külső látszathól ítélnék, ami pedig, mint tudjuk, nagyon sokszor megtévesztő hatással van.

Egy másik baja iskoláinknak a tulságos egyöntetűség, egyformaság, a sablonok pedans rákényszerítése az intézményekre s a működő egyénekre egyaránt, szóval a megrendszabályozás, a szabad mozgás, az egyéni érvényesülés korlátozása. Érdekes és tanulságos eszmecserét volt alkalmam folytatni Blair Róbert úrral, a London County Council tanügyi osztályának fejével, aki London összes iskoláinak minisztere. Felemlítette előttem, hogy kiállításunknak legfőbb jellemzését abban találta, hogy iskoláink mintaszerűen vannak egyöntetűen szervezve, adminisztrálva. «Angliában, mondotta, ez nem volna lehetséges. Mi iskoláinkat szabadoknak szeretjük. Néhány ezer isko-

lám közt talán kettő sincs egy kaptafára szabva. Mindenik más-más rendszerű, szervezetű. Olyan, amilyenné az igazgató és a tanítók teszik. Az igazgatónak nálunk igen nagy szabadsága, de nagy felelőssége is van. Jól kiválasztjuk az arra való szakembereket, akiket e fontos állásra alkalmazunk s hagyjuk aztán, hogy az iskolát szabadon megalkossák. Minden iskola rendszerint az igazgató képét hordja magán. Az intézetek között egészséges verseny folyik, a közönség csakhamar megtudja, melyik a jó iskola, melyik felel meg az ő szükségletének s azt karolja fel, arra bizza gyermekei nevelését, tanítását. Szabadon, megszorítás nélkül végzik tisztóket a tanítók is, akik valamint az iskolák egymás közt, úgy versenyeznek ők is kartársaikkal. Ez a nemes competition, ami nemcsak jelszó, hanem éltető szellem is az egész angol életben, adja meg az iskoláinknak is a fellendülést, felvirágzást, az éltető szellemet.» Blair úr szavai mély nyomot hagytak lelkemben. Éreztem, hogy ez a rendszer nem mindenütt volna megvalósítható. Elképzelhető egy olyan kivételesen szerencsés államban, hol a legnagyobb szabadsággal a legnagyobb mérvű törvénytisztelet jár karöltve, hol minden embert az egyéni boldogulás keresése mellett egy magasabb ideál is lelkesít, hogy hazáját nagygyá, boldoggá tegye. Lehetséges olyan államban, hol a munkaszeretet és a kötelességtudás a polgári erények legfőbbjeiként tiszteltetnek. Köztudomású tény, hogy Nelson tengernagy a trafalgari nagy nap reggelén ezt a jelszót adta ki összes hajóinak és katonáinak: «England expects every man will do his duty» (Anglia elvárja, hogy minden ember megtegye kötelességét). Ez a felhívás volt az a varázsigé, mely Trafalgárnál az angolokat győzelemre segítette. Arról az államról, arról a népről, hol a kötelességteljesítésre való hivatkozás ma is csodákat mivel, joggal elmondhatjuk, hogy «Happy England» (Boldog Angolország). Ha a londoni magyar kulturális kiállításból csak ezt az egy tanulságot hoztuk is haza és azt komolyan valósítjuk meg közéletünk minden terén, ha tanügyünkben a pædagogiai nagy és nemes feladatunk megoldásában azzal a komolysággal, lelkiismeretességgel tesszük meg kötelességünket, amelytől egyedül várható munkánk sikere, boldogulásunk: akkor önérzettel és büszke öntudattal mondhatjuk el, hogy a magyar tanügy keretei és erkölcsi tartalma teljes harmonikus összhangban vannak s hogy azt a dicséretet, mellyel a külföld minket elhalmozott, minden tekintetben megérdemeltük. Kívánom, hogy úgy legyen. És ezzel az óhajjal a Magyar Pædagogiai Társaság XVIII. nagygyűlését ezennel megnyitom.

Dr. ERŐDI BÉLA.